Det här verket har digitaliserats vid Göteborgs universitetsbibliotek.
Alla tryckta texter är OCR-tolkade till maskinläsbar text. Det betyder att du kan söka och kopiera texten från dokumentet. Vissa äldre dokument med dåligt tryck kan vara svåra att OCR-tolka korrekt vilket medför att den OCR-tolkade texten kan innehålla fel och därför bör man visuellt jämföra med verkets bilder för att avgöra vad som är riktigt.

This work has been digitised at Gothenburg University Library.
All printed texts have been OCR-processed and converted to machine readable text.
This means that you can search and copy text from the document. Some early printed books are hard to OCR-process correctly and the text may contain errors, so one should always visually compare it with the images to determine what is correct.

GÖTEBORGS UNIVERSITET

RUNA.

ANTIQVARISK TIDSKRIFT.

October-Häftet, 1844.

Fornminnen i Tössbo härad af Dalsland.

Tössbo härad innefattar nordöstra delen af Dalsland. Efter dess vestra gräns mot Vedbo härad sträcka sig åtskilliga vattuleder. Det gränsar i öster till Wenern. Norr ut möter Näs härad af Wermland.

Det inre af häradet är ett vanligt däldland. De vestra trakterna mot sjöarna och de mellan dem löpande fjellsträckorna äro Dalsländskt sköna. Isynnerhet kan detta sägas om nejderna kring den öfver två mil långa sjön Ånimmen. — Från södra delen af denna sjö sträcker sig mellan höga klippor samt under täta löfhvalf en skumm dal (fordom sannolikt en vattuled mellan Ånimmen och Venern) med den rikaste växtlighet. Också förmäles, att denna en gång varit jättarnas älsklingsställe. Dagarna tillbringade de i de mellan klipporna befintliga grottorna, samt nätterna ute i den gräsrika dalen, der betande sina kreatur och sjungande sina sånger. Ännu någon gång under mörka nätterna tror man sig här se de feta hjordarna, höra vallhundarnas skall och jättesångerna. De sistnämnda sägas likväl vara alldeles ofördragliga; ty jättarna, hvilka från början icke kunnat sjunga, men städse åträtt, att lära sig, hafva dock aldrig rätt förmått inhemta konsten, utan är deras sång föga annat, än ett vildt tjut. — Icke långt från Lund är i en af dalklipporna en rymlig klyfta, hvilken anses för den märkligaste af de här förekommande. En man, som mer än en gång varit inne i grottan, befann sig en natt vid berget. Då märkte han ett starkt sken mellan bergspringorna, hvilket föranledde honom, att begifva sig in i klyftan. Han hade redan trängt sig fram genom remnan och befann sig i sjelfva grottan, hvilken var fullsatt med klart brinnande ljus, men i öfrigt alldeles tomm, samt nu så stor, att han såg ingen ände på henne, då i en hast alla ljusen slocknade. Han hörde då hund-skall från alla håll. Blott med största möda kunde han leta sig ut. — I kringliggande berg synas här och der fördjupningar, liknande fjät o. d., hvilka, här såsom annorstädes, folket tillskrifver jättar.

Innan vi fortskrida norr ut, må det nämnas, att å häradets strand mot Venern, från det vattendrag, som förenar Ånimmen och denna sjö, allt upp till Vermlandsgränsen, en myckenhet rör eller rösen förekomma, men med hvilkas upräknande vi icke uppehålla läsaren. De kallas här *jältekast* och äro talrika äfven på de skär och holmar, som följa ifrågavarande strand. Det har ofta visat sig, att dessa stora stenrös icke äro grafvar, hvilket åter nästan alltid är fallet med rören i det inre af Dalsland. Hos folket går om de ifrågavarande blott en berättelse, nemligen att de tillkommit vid de strider medelst stenkastning, som i fordna tider ägt rum mellan jät-

tarna. Ofta utvisas, hvar jättarna under striden stått. Ett sådant jättekast ses då vanligen midt emellan de utvisade platserna, någon gång i sjelfva sjön.

Ånimskogs kyrka ligger på ett bredt näs, mellan sjöarna Ånimmen och Fursjön. Den sistnämnde är en liten fjellsjö, hvars höga omgifningar prydas af ung björkskog. På en af höjderna å Näs ägor ses en stensättning af ett ganska ovanligt slag, bestående af ett mycket lågt rör af 40 alnars omkrets, hvarifrån utlöper i söder en, 13 alnar lång och 8 alnar bred, stenfylld sträcka, hvilken slutar vid ett mindre, likaledes mycket lågt, rör, eller heldre stenfylld krets. På den större fyllda kretsen ligger en häll af $3\frac{3}{4}$ alnars längd, hvilken tvifvelsutan varit i kretsen stående. Om denna stensättning kunna vi för närvarande intet vidare säga. — Närmare Näs förekommer äfven ett rör af 22 alnars omkrets och $1\frac{1}{2}$ alns sluttningshöjd.

Om Ånimmen och dess stränder vore mycket att säga. Nejden företer de mest storartade skapelser. Men vi tala icke om dessa stycken, hvarken då de stå vid aftonsolen, eller ligga under månans silfver. Den Svensk, som söker ett hemländskt skönt, han finner det här. Allmogen berättar, att icke sällan under stilla nätterna sånger höras från Ånimmen, och den försäkrar, att det är Sjöråret, som då sjunger. Man har ock sett henne segla på sjön, stående i en alnslång båt. Sångerna höras här ännu hvarje sommarafton. De gå från fjell till fjell, öfver sjö till sjö — kanske ock från hjerta till hjerta. — De Dalsländska vallsångerna.

Norr ut i Åminskog socken å en sluttning invid Säby förekommer en hällkista af kantresta hällar, hvilken äger fem alnars längd och i norra gafveländan $1\frac{2}{3}$ alnars bredd. De sidohallar, som äro närmast södra ändan, sluta sig med yttre ändarna närmare till hvarandra, så att kistan har här en gafvelöppning af endast fem qvarters bredd. Kistan omgifves på $1\frac{1}{2}$ alns afstånd af lägre, likaledes resta, hallar, de der hafva samma ställning, som den inre kistans. Hela stensättningen, som synbarligen varit i ett fullkomligare skick *), står till någon del i en hög af 44 alnars omkrets. Om minnesmärket höres ingen berättelse. — Å ett högt berg i granskapet, på Österby ägor, ses några murar efter en gammal befästning. De kallas "Slottet."

Tydje socken ligger öster ut mot Venern. Några få vanliga hällkistor förekomma i denna socken, samt här och der flockar af grafhöjder, äfvensom rör. Talrikast äro grafkullarna på den höjdsträckning, hvarå Tydje kyrka ligger, der deras antal upgår till 40. Den högst belägna är en ofvanpå platt ättehög — måhända en gammal tingshög. Man har vid gräfning i en af de mindre kullarna funnit ett svärd och en yxa af jern **). Vid Rolfsby finnas äfven några grafhögar. På bergen kring sjön Sjögar å Gatans ägor äro några stenrös. Ett af dem har funnits innesluta ett svärd af koppar. — Äfven Tössö socken, belägen norr ut, har åtskilliga grafminnesmärken. På gränsen mellan denna och Åmål socken, å Knöttekärr ägor, är en hällkista, äfvensom en sådan närmare Strömsberg. Söder ut från Åmål, å en höjd invid Venern, finnas lemningar efter en stensättning, som sannolikt varit en kummelgrotta. Men i allmänhet

---

*) Det förtjenar nämnas, att i hela Dalsland, oss veterligen, icke ett enda fullkomligen oskadadt minnesmärke (en mängd grafhögar undantagna) återstår. De flesta förstörelser hafva synbarligen skett i *sednaste* tider, sedan lusten att trakta efter "jordgods" otillbörligen väckts.

**) I en berättelse om Tydje socken af år 1829 ("Kyrkornas antiqvariska Märkvärdigheter." — I Riksarch.) förmäles, att man här vid anställda gräfningar funnit "åtskilliga forntida minnesmärken, såsom större och mindre flintknifvar, stycken af urnor, svärd, stridsyxor och sirater." — Flintredskaper äro icke sällsynta i trakten.

blifva minnesmärkena här mer och mer sällsynta. I den del af Åmål socken, som ligger mot Vermlandsgränsen, hafva vi hittills funnit endast några rör å ett berg på Skeviks ägor invid sjön *). Då under sommaren 1843 ett af dessa rör, som hade en lodrät höjd af fem alnar, öpnades, fanns på bottnen en mindre, tomm hällkista. — En af de här i Venern utskjutande uddar kallas Jungfru-udden. På denna står ett mycket gammalt trädkors, hvilket, sedan urminnes tider, hvarje midsommar, af fiskare eller af ungdomen i bygden prydes med kransar och löf. Icke en gång de äldste i orten veta upgifva någon anledning till denna plägsed, som dock alltid noggrannt iakttages. Likväl förmodar man, att någon märklig forntida (tilläfventyrs olycklig) tilldragelse härstädes föranledt korsresningen och korsets prydande. Möjligen står denna i sammanhang med ställets namn **). Icke långt härifrån är den så kallade *Dal-stenen*, hvilken säges utgöra gränsen mellan Dal och Vermland, ehuru stenen är belägen omkring 100 famnar från den nuvarande gränsen.

Nordvest ut ligger Hesselskog socken, nästan alldeles omgifven af sjöarna Ömeln, Kalfvarne, Hjulsjö, Fursjö, Knarrebysjön, Edslan m. fl. Socken, som i daglig tal har det vackra namnet Älskog, är en ganska gammal bygd. Här återtager skapelsen sitt rätta Dalsländska lynne. — "Der Hesselskogs kyrka nu står har i katholska tiden varit ett märkvärdigt kloster, *Gesle* kalladt. Ruinerna deraf finnas rundt omkring kyrkan. Klostret blef afbrändt 1500, men dess kyrka apterades till Luthersk kyrka. Denna blef åter vid slutet af 16:de seklet under ett anfall af Norrmännen afbränd, och förmodligen gingo då alla gamla handlingar förlorade" ***), — Visst är, att Hesselskog kyrka fordom varit en hufvudkyrka i Dalsland. Den nuvarande kyrkans långsidor skola utgöra de inre pelar-raderna i den gamla, hvilka vid kyrkans förminskning blifvit fyllda. I granskapet af kyrkan är en källa, som kallas Sanct Niclas källa. Så säges, att då fordom en munk †) härstädes, vid namn Niclas, efter slutad messa, kom från klostret ††), mötte honom några druckna drängar, hvilka ville tvinga honom att återvända och å nyo messa för dem. Men då Niclas dertill nekade, förföljde de honom, ryckte *kappan* af honom på "*Kapell*-ängen", samt *hättan* på ett gärde, som kallas Munk-*hättan*. Sluteligen dödades han der nu vestra trädgården är, och der uprann efter honom källan. Med källans vatten har man trott sig kunna bota allehanda sjukdomar. Både guld- och kopparmynt hafva ock såsom offer blifvit i henne kastade. I Kapellängen och Munkhättan finnas åtskilliga högar, dem allmogen anser vara upkastade öfver "munkar". Sägnen är, att folket blifvit så förbittradt på munkarna, att det uprifvit deras likkistor och nedgrafvit dem, der högarna synas.

---

*) Efter Förf:s besök i orten har Herr Erik Dahlgren i Åmål — en man, till hvilken Förf. står i oförgätlig förbindelse för åtskilliga meddelanden — vid anställda undersökningar, likväl upptäckt flere grafhögar kring Åmålsviken, såsom på Östbyns ägor, hvarest ses, bland några mindre, en stor hög, som kallas *Kungshögen*, och der "åtskilliga vapen och verktyg af sten äro funne". — De märkliga fynd Förf. vid anställd gräfning träffat i de talrika grafhögar, som finnas vid angränsande Afvelsäter inom Vermlandsgränsen, skola framdeles i en serskild afhandling beskrifvas.

**) Jfr. Skriften Runa h. 4, sid. 56.

***) Kyrkornas Antiqvariska märkvärdigheter. Hskr. i R. Archifvet. Det är oss fullkomligen obekant hvarpå denna upgift stöder sig. Hesselgren yttrar sig sålunda: "Qui hoc templum cœnobium fuisse statuunt, fama nituntur", och tillägger: "commemorant *enim* senes a majoribus se accepisse, peregrinationes olim a longinqvis oris, imo ab ipsa urbe Roma, ad hoc templum institutas, ut anniversaria heic sacra celebrarentur. Diss. de Dalia, p. 11.

†) Hesselgren, l. c. har *sacerdos*. ††) "Templum." Hesselgren, l. c.

Bland allmogen i denna fjellbygd gå åtskilliga berättelser om forntida tilldragelser härstädes, af hvilka följande måga anföras. — En prestman for en gång under en juleqväll öfver det så kallade Gretvedsfjellet. Då mötte honom en jätte från Hafsåsen, samt framräckte ett stort horn, bjudande presten att dricka julöhl derur. Denne tog då det med silfverringar omjordade hornet, låtsade dricka, men utslog i mörkret öhlet bakom sig. En del af det föll då på hästens rygg, så att håret och huden deraf lossade. Derefter bjöd jätten presten, att "äta julqväll" med sig, emedan, såsom jätten upgaf, han hade öfverflöd af mat till qvällen. Prestmannen svarade: "har du mer än du orkar förtära till qvällen, så gömm till morgondagen". Då sade jätten: "hå, hå, hå, det var mig ett manneråd". — Detta skrek han så högt, att det genljudade i hela Hafsåsen, hvarefter de skildes. Men presten behöll hornet, som sedan länge förvarades. — I berörde Hafsås hafva *Skogsrån* med långa släpande svansar stundom blifvit sedda, samt jättens boskap, äfvensom man hört honom locka den. — För något öfver hundrade år sedan, en dag, vallade en flicka vid Skarsfjellet. Till henne kom då en grann qvinna, som sade: "om jag får den svarta bocken af dig, skall du få af mig en kista, som jag har här i åsen, full med guld och silfver." Flickan nekade likväl, sägande, att bocken icke vore hennes. Trollet var dock envist, tog flickan med sig up åt bergshöjden och visade henne en kista, hvilken öpnades, då flickan uptäckte deri, öfverst en gyllene kalk, samt under den mycken annan granlåt. Flickan begaf sig likväl derifrån, och ehuru hon gaf akt derpå, att Hesselskogs kyrkokam vettade rakt åt kistan, kunde hon sedermera aldrig återfinna den *).

Vi komma ändteligen till Fröskog socken, belägen emellan Hesselskog och Ånimskog. Socknens skaplynne är högst omvexlande — öfverallt förtjusande. Hittills äro väl blott få minnesmärken här updagade, men allmogen har mycket gammalt, att berätta. — I ett berg i Bocklaruds skog, icke långt från sjön Ohlvattnet, är en vacker berggrotta, kallad *Jättestugan*, till hvars trånga öpning man nedstiger till en del på trappsteg, som blifvit huggna utåt en blottad väldig rot af en urgammal fura. Grottan är 14 alnar lång, och 4 alnar bred på midten, samt omkring 3 alnar hög. En i grottan ännu befintlig fyrsidig stenstolpe eller pelare visar, att hon varit afdelad i två rum. En sådan stenstolpe finnes äfven vid den två alnar breda ingången till grottan; och äro båda rätt upstående. I öfrigt synas på sistnämnde ställe ruttnade lemningar efter dörr-infogningar. — Allmogen vet omtala, att i forna tider jättar här haft tillhåll. — Tillåfventyrs har hon äfven i sednare tider varit bebodd. — Icke långt från grottan (omkr. 800 alnar) är en vacker jättegryta — 14 tum aflång, 11½ tum bred, och 12 tum djup. Från kettilen utlöper en liten slät ränna i berget.

Slutteligen vilja vi anföra några folksägner i denna socken. En gubbe gick en gång i Markernas (?) skogen, och fick der se en jätte, som vallade sina kreatur, getter och får. Gubben blef förskräckt och visste ingen annan råd, än att resa sig på hufvudet mot ett träd, så att benen stodo up mot stammen. Då jätten kom, sade han tre gångor till gubben: "här står en junker och vänder ansigtet mot solen". Men gubben rörde sig icke. — Små Tomtegubbar med så kallade pigglufvor sägas här ofta blifvit sedda, serdeles i lador, uti hvilka folk sommartid tillbringat nätterna. — En gumma, som en gång befann sig vid berget Bläsen, vester ut från Fröskog kyrka, varseblef der en

*) Det uppgifves, att händelsen timat vid år 1740, i Prosten Valls tid, m. m.

öppen kista, full af silfver. Hon skyndade hem för att med tillhjelp af andra hembära fyndet, men kunde sedermera aldrig återfinna kistan.

Efterrättelser om Fornlemningar i Wendel socken.

(Upland).

Bland de många ättehögar och grafkullar, som i denna socken förekomma, förtjena för deras storlek att serskildt nämnas:

Ottars-högen, belägen på den så kallade Malmarheden. Allmogen berättar, att denna hed fordom hetat Hjelmarsheden, och att der, äfvensom på Karby ängar, som ligga nära heden, ett fältslag fordom stått, deri Konung Ottar deltagit, hvilken fallit i striden, der nu Ottars hög är. I närheten är ett ställe, hvarest, enligt folkets tro, mycket silfver skall finnas nedgrafvet; och säges, att en man här en gång (efter ledning af en slagruta, som han förskaffat sig på ett Apothek) funnit en bägare af silfver. Andra, hvilka derstädes tid efter annan sökt jordgods, sägas blifvit bortskrämda än af eld, som begynt omgifva dem, än af vidunderliga oxar, de der kommit för att stånga dem. En Ryttare red en gång up på Ottarshögen, då trollen kommo fram och bjödo honom dricka ur ett trädstop, som de medförde. Ryttaren gaf tillkänna sitt missnöje öfver dryckeskärlets ringhet, då trollen framtogo en prägtig silfverkanna, den ryttaren mottog. Men i stället att dricka derur, kastade han dess innehåll öfver axeln, samt nedred från högen med kannan. Trollen följde honom i hamn och häl. Då han framkom till Karby, möttes han af Trollhögs-trollen, som då voro ovänner med trollen i Ottarshögen. De gåfvo honom det rådet, att rida öfver *korsträdet* *) på gärdet, då trollen icke skulle förmå att längre förfölja honom. Ryttaren gjorde så och undkom lyckligen med kannan, den han skänkte till Wendels kyrka. Gärdet heter efter denna händelse Korsgärdet **).

Trollhögen, belägen vid Karby, är ganska stor, och omgifves af många mindre högar. Någon annan berättelse, än den, att troll fordom bott i denna hög, kännes icke.

Norkel- (Norr-kulls-?) *högen,* är belägen vid Allerbäck, samt äfven omgifven af flere högar.

Wendelas hög, vanligen Fröken Wendelas hög kallad, i Prestgårdsåkern. Man håller för, att socken erhållit sitt namn efter den Wendela, som uppgifves ligga i högen.

På åsen norr om kyrkan vid Hofgårdsberg finnas åtskilliga stensättningar, deribland några trehörniga, af hvilka en och annan är omgifven af en stenkrets.

---

*) *Kors-träde* kallas de hvarannan korsande vattenfårorna på en åker.

**) Läsaren finner i föregående afhandling en sägen, som med den här anförda i grunden öfverensstämmer, men som likväl derifrån märkligen afviker. Sådant ger Utg. tillfälle, att erinra forskare om nödvändigheten, att aldrig försmå att upteckna en sägen, för det att en eller flera dylika annorstädes inhemtats. — Af den ifrågavarande finnas ännu flere förändringar. Enligt den om mannen, som mellan Arla- och Kindbergen i Odensvi socken af Westmanland, träffade trollen, ropade Kindbergs-trollen till den flyende: "rid i korskrångel" — då han undkom. En annan sägen lägger trollen i munnen detta utrop:

Rid i kors och krångel,
Blir du intet ånger.

Utg:s anm.

I en äng, omkring ½ mil från kyrkan, äro tvenne ovanligt stora källor, af hvilka den ena kallas *Odens brunn*, samt den andra *Svart-brunn*. — Då man för längre tid sedan sökte, medelst ett i Odensbrunn nedsänkt tåg, mäta dess djup, medföljde vid tågets upprogande, i stället för det dervid fästade jernstycket, en benskalle *).

S—m.

Uphöjda bildverk i sten uti Svenska kyrkor.

I många af vårt lands äldre kyrkor förekomma uphöjda arbeten i sten, hvilka tjenat så väl till prydnader, som att åskådliggöra en gammal sinnebildslära, förnämligast om striden mellan hedendom och christendom, samt längre fram, mellan det goda och onda i allmänhet. Man har hos oss redan länge sökt reda denna lära, men först i sednare tider med framgång *).

Hvad Sverike af ifrågavarande lemningar äger öfrigt borde i ett verk samlas och utgifvas **) med bifogade förklaringar. — Vi tillåte oss här meddela trenne teckningar af dylika stenarbeten (pl. 10). Dock inlåte vi oss alls icke i gissningar, rörande deras betydelser, utan lemna detta till dem, som sakkunnige äro ***).

Fig. 1 och 2 äro inmurade i venstra dörrposten till södra porten å Tumbo kyrka i Wester Rekarne härad, Södermanland. Bildverket pryder två sidor af en och samma sten. Denna är omkring en aln lång och den ena sidan ½ samt den andra icke fullt ½ aln bred.

Fig. 3 är inmurad i södra utanväggen till Sorunda kyrka i Södermanland. Stenen är 3½ qvarter lång samt 2½ qvarter bred.

Båda dessa bildverk äro af gråsten.

Lappska plägseder vid Björnfångst.

Nedanstående upsats utgör 19 Cap. af ett arbete i handskrift, hvars öfverskrift är: *"Om Lapparnes ursprung m. m.* †)." Författaren är Samuel Rehn. Vi anse oss icke behöfva påpeka det märkliga i upsatsen. — Man har icke följt författarens stafningssätt.

Lapparne hålla Björnen för ett högt djur, kalla honom fördenskull efter sitt språk *Skogsbonden*, det är en sådan, som i skogen är en husbonde öfver andra djur, efter han i grymhet och styrka de andra djuren öfvergår. — När nu någon Lapp om hösten ringar någon björn; det är: räcker spåren efter honom och märker hvarest han ingår

---

*) Utg. anser sig böra nämna, att han nyligen fått af Förf. till denna afhandling mottaga vigtiga tillägg till densamma, förnämligast af en mängd folksägner och sagor — ett bevis på rikedomen af sådana, äfven uti det i antiqvariskt hänseende allt för litet kända Upland. Tillägget skall framdeles allmängöras.

Utg:s anm.

*) Hr Professoren Bruuius står i denna del hos oss främst.

**) Heldre än lumpna "Medalj-historier"! — —

***) Skulle någon af våra Läsare behaga insända till Red. sina tankar om dessa arbeten, skola de med nöje intagas i denna Tidskrift.

†) Förvaras i v. Engeströmska Boksamlingen.

Fig. 1. 2.

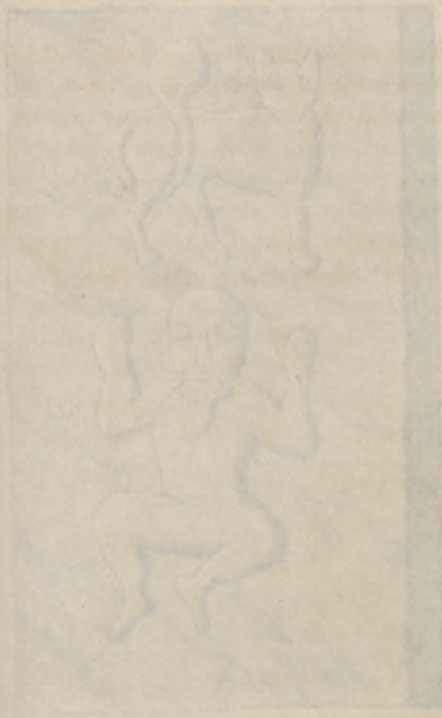

Fig. 3

Fig. 1-2.

Fig. 3.

att lägga sig uti sitt vinterläger, kallar samma Lapp de närmaste af slägten och vännerna tillhopa, likasom till ett förnämligt gästabud, efter Lapparna hålla björnkött för en synnerlig läckerhet. Men skinnet behåller den Lappen för sig allena, som visste hvar björnen var till sitt vinterläger ingången.

När de Lappar äro församlade, som skola hvarannan bistå, att öfverfalla och förgöra björn, öfva de följande vidskepelser:

Den, som förnämste och konsterfarnaste trumslagaren är, skall slå på spåtrumman *), att förfara om man skall kunna fånga björn.

När de begifva sig dit, der björnen ligger, ställa de sig i ordning, såsom en här. Den som ringat björnen går främst, bärande i handen en med messingsring försedd käpp. Honom följer trumslagaren och derefter den, som skall skjuta björnen, samt sluteligen alla andra i ordning; och hafver hvar och en sin befattning, så att en är kock och skaffare, en annan vedhuggare, en tredje vattenbärare o. s. v. Den ene får icke blanda sig i den andras göromål.

När de framkommit dit, hvar björnen ligger, träda de frimodigt fram med spjut och bössor, att dräpa honom. När detta skett, draga de honom ur hans läger, samt slå honom med ris eller mjuka spön. Deraf ordspråket: *slå björn med ris.*

Derefter begynna de med fröjd sjunga Björnvisan, hvilken går derpå ut, att de *tacka Gud, som hafver skapat djuren, dem till nytta, samt behagat gifva dem frimodighet och magt, att ett sådant mägtigt djur öfvervinna.*

När de komma till det ställe, der de vilja förtära björnen, sjunga alla Lapparna med fröjd och hjertans frimodighet *Björnvisan*, så att det höres lång väg. Visan lyder sålunda:

Nu komma män från Tyskeland,
Från Sverges land,
Från Engeland och alla land.

Hustrurna träda de kommande männen till mötes och sjunga saktare:

Välkomne, J ärlige män,
Från Sverges land,
Från Tyskeland och alla land,
Som björnen dräpit hafva! **).

Derefter bjuda hustrurna männen in i kåtorna ***). Dock får ingen mansperson gå in genom dörren, utan krypa de in i kåtan genom ett hål, som upprifves på kåtans baksida. Den, som ringat björnen, begifver sig först genom hålet; men då han

*) Äfven kallad *Lapptrumma.* Denna består af ett urhålkadt trädstycke af gran, tall eller björk, som bör vara vuxet på ett utsökt ställe. Öfver detta skåliga trädstycke, som har i bottnen två aflånga hål för handtag, är spännt ett skinn, hvarpå äro med blod eller albark målade åtskilliga öfvernaturliga väsenden. Till trumman höra: en ben- eller hornhammare, en visare, samt några jern-, koppar- eller silfverringar. När trumman begagnas, lägges ringarna på den i midten målade solbilden, hvarefter den spående slår på skinnet med hammaren, då ringarna flytta sig på en annan bild, som då tyder hvad ske skall. *Utg:s anm.*

**) Denna upteckning af Björnvisan är sannolikt mycket ofullständig. Högström (Beskr. öfver Lappm. sid. 172) säger: "I deras Björnvisa hafva de inryckt både Sverige, England, Holland och Frankrike. — Utg. hoppas kunna framdeles fullständigt meddela så väl Björnvisan, som melodien till densamma.

***) Kåtor kallas Lapparnas boningar.

för detta ändamål sträcker hufvudet genom öpningen, öfversprutas det af en i kåtan stående hustru (hvilken, likasom för att sigta, ser med högra ögat genom en messingsring) med tuggad albark, så att det får ett blodigt utseende *).

Sätta de sig så ner och äta af den bästa mat de hafva, hvarefter männen förfoga sig i en enskild kåta, der de flå och koka björnen. Under det att köttet kokas, sitta de på bägge sidor om elden — alla i ordning — så att den ena icke får träda i den andras rum. Främst sitter den, som ringat björn; dernäst trumslagaren, hvilken tillika är skaffare eller sönderdelare af köttet. Vid honom sitter den som först sköt björnen, och midtemot, på den venstra sidan, vedhuggaren och vattenbäraren. När härefter måltiden är slut, nedgräfves björnens ben i jorden.

Nu upsättes björnhuden på en stubbe, hvarefter hustrurna förses med bågar och pilar; och bindas kläden för deras ögon. Dessa skjuta nu, hvar efter annan, till måls på huden. Den hustrun, som först träffar, får priset **), och man tror att hennes man skall först finna en björn. Det tillkommer samma hustru, att förfärdiga små kors (af kläde, derå *tenntråd* är virkad), hvilka hon hänger på de mäns halsar, som närvoro, då björnen fälldes; och böra dessa kors qvarsitta till tredje dagen mot solens nedgång.

Sluteligen fattar en Lapp i den öfver eldstaden (midt i kåtan) hängande jernkedjan (på hvilken kokkittlen eljest sitter), samt springer några gångor kring elden, hvarunder han sjunger björnvisan, hvarefter han ilar ut genom dörren. Då tager en Lapphustru askemörja och slänger efter honom, äfvensom efter de öfrige männen, som derpå, den ena efter den andra, skynda ut. Härigenom renas Lapparna och få åter komma till sina hustrur ***).

Om Allmogedrägten i Äppelbo Socken.

(Dalarna).

Äppelbo socken, belägen i Westerdalarna mellan Jerna, Malung och Säfsen socknar, nämnes i gamla handlingar Appalabo och Ablebo. Man har, med anledning deraf, att Leksandsboerna här fordom haft sina fädbodställen, antagit, att socknen erhållit sin första befolkning från Leksand, hvilket ock är troligt †). En stor del af henne utgör så kallad Finnmark.

Äppelbokarlens drägt har af ålder — dock med någon skiljaktighet — liknat Leksandsboens.

Qvinnornas sommarhögtidsdrägt i denna socken ses af bifogade teckning (pl. **11**). Kring håret äro lindade röda band, och pannan prydes af ett blankt "diadem" af messing, hvars ändar sträcka sig till nacken, der de framskina bland många bandrosor. Hufvudet betäckes i öfrigt med en liten röd mössa, med breda spetsar kring ansigtet.

Hals-

*) Tydligen en härmning af den nyss försiggångna björnjagten. **) D. ä. prisas och hedras.

***) Aske- och eld-mörjans förmenade kraft att rena och skydda för ondt är känd äfven i många andra orter. — Att t. ex. genom ett up- och nedvändt såll strö sådan efter bortburna lik, för att hindra dem att "gå tillbaka", har varit mycket vanligt.

†) Den Rudbeckiska sagan, att en Apollonia eller Abluna från Leksand först bitflyttat och nedsatt sig i byn Sälen, förtjenar dock intet afseende.

KONGL. BIBLIOTEKET STOCKHOLM

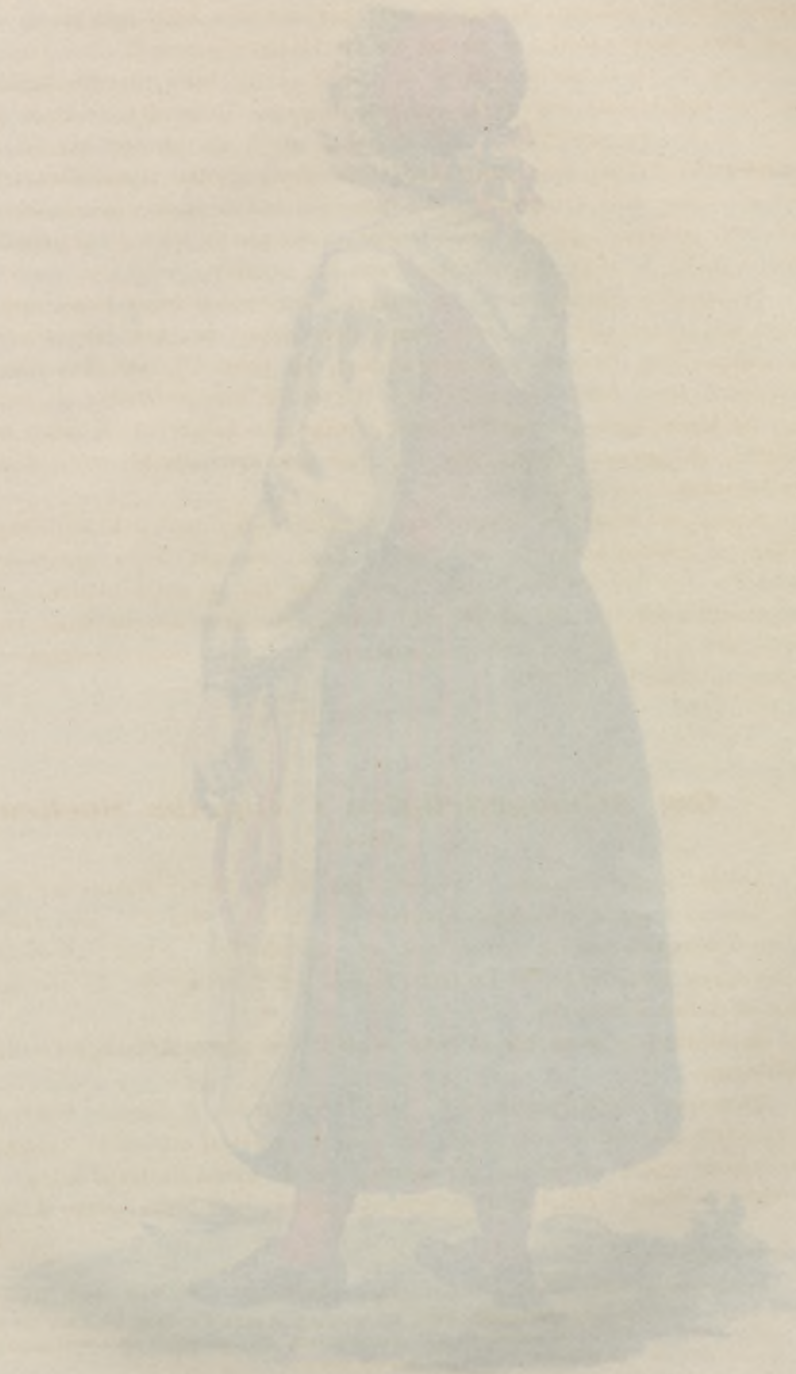

ÄPPELBO Sn
(Dalarna).

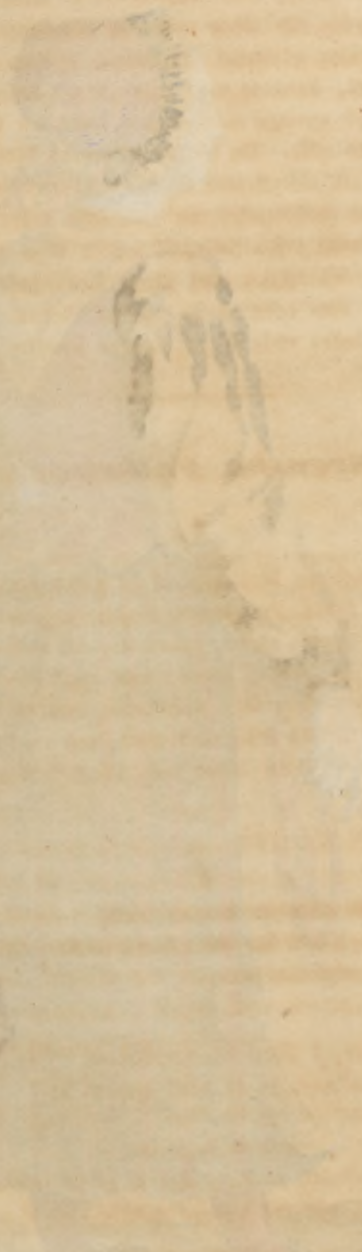

Halsduken är öfver bröstet fästad med ett smycke af messing. Lintygets vida armar äro på mångfaldigt sätt prydda med röda och blåa sömnader. Det högröda lifvet, som framtill äger en med häcktor tillfästad bröstlapp, hvilken ned åt midian afsmalnar, har baktill små runda skört, kantade med grönt tyg. Kring midian ett bredt bälte, och från detta nedhänga på venstra sidan bjerta band. — Kjortelen är vid och mycket bredrandig. Strumporna röda. De klumpiga skorna försedda med spännen.

Utrymmet nekar oss, att vidlyftigare orda om klädedrägten i denna socken. Blott några ord *) om den *forna* bröllopsdrägten härstädes måga tilläggas. "På bröllopen har brudgummen blå tröja med två silkesband i kors öfver axlarna, det ena rödt och det andra rosigt. Det prydes tillika med långa hvita halsdukar, sydde på ändarna med silke af flere färgor, som böra hänga ned på råcken. Hatten utsiras med flera rosiga band. Brudpigorna hafva röda tröjor, gröna kjortlar och bara, flätade hufvud med många glitterband."

Svenska Folkvisor.

1.

(Hemtad ur Pastoren Sorbonii Berättelse af år 1693 om Näsum socken i Willands härad af Skåne (Handskr. bland Prestersk:s Berättelser). — Af en utaf Förf. anförd och med visan sammanhang ägande sägen, inhemtas, att mellan Näsum och byn "Eschekier" finnas lemningar efter en kyrka, hvars namn varit *Mariæ kyrka,* och hvilken en kämpe, vid namn Lafve *Lafmundson* låtit upbränna, emedan hans vapenbroder, Unger Ingemar, hade bedragit hans fästmö Jungfru Hofred, och med henne samt sina hofmän tagit sin tillflygt i kyrkan. — Visan säges vara känd "i Näsum och dess omliggande gränsor)."

Den gamla stafningen är icke följd.

1.

Ingemar och Hofred de sitta för bredan bord,
In kom liten smådräng, han bar dem hastig ord,
Här träder ädla jungfruen inne.

2.

"Hören J unge Ingemar, J låten edert tafelbord **) fly,
"Här kommer Lafve Lodmarsson så vred igenom by."
Här träder m. m.

3.

"Hören J alla mina hofmän, som jag hafver gifvit bröd,
"J söken Mariæ kyrka, när oss tränger i nöd."

4.

"Hören J mina drängar, som nu kunna rida häst:
"J söken Mariæ kyrka, när oss kan tränga bäst."

---

*) Ur Hulphers Dalresa, sid. 288. **) Shakspel.

5.

Och der de kommo i kyrkan in, Herr Lafve kringrände dem,
Satte han eld på henne så brådt, der smälte marmorsten.

6.

Hofred blef kast' af fönstret ut, det var dock allt för sent,
Kyrkan var bränd och Hofred var skämd, Lafve Lodmarsson till stor men.

7.

"Hade jag," säger han, "det förr viss't *), att Hofred var icke god,
"Då skulle Mariæ kyrka ännu stått i fred och ro."

8.

"Hade jag det tillförene visst, att Hofred var icke mö,
"Icke skulle Mariæ kyrka så skammeligen bränt **) i glöd."

9.

Nu kyrkan är bränd och klockorna skänd' och all ting står illa till;
Ingemar död, hans vapen i glöd, och Lafve vardt dåligt spill.
Här träder ädla jungfruen inne.

Uptecknaren tillägger, att enligt berättelse två klockor funnos i tornet, af hvilka den ena "for ner" i den förbiflytande Femsjö- eller Ammings-å, der man långt derefter, mot jultiderna, "hört ringas med samma klocka," och att man flere gångor förgäfves sökt uptaga henne ur ån, äfvensom att den andra klockan "for uti" en närbelägen jöl, kallad Kyrke-jöl, hvarur hon sedermera uptogs, omgjöts, och, på det hon "ej mer skulle förtrollas," försågs med bokstäfverna J. H. S. (Jesus) mellan två korsmärken.

2.

(De hos oss hittills kända folkvisor, som behandla folkmyther om förtrollningar, äro ganska få. Oftast utgöra dessa ämnen för sagor och sägner. — Nedanstående icke tillförene allmängjorda visa, hvilken hör till ifrågavarande slag, är känd i norra Dalsland. Upteckningen är visserligen i några delar bristfällig, men ändock tvifvelsutan värd, att af fornsvenska sångens vänner kännas).

1.

Uti våra bygder, der ståndar en lind
Med bladen så dejliga och sköna.
Deruti bodde en näktergal så fin,
Som i linden haft bo sitt så länge.

2.

Det kom en Riddare ridande,
Fick höra den näktergal sjungde;
Han stadnade och förundrade sig,
Ty det var om midnatts-stunde.

---

*) Vetat. **) Brunnit.

3.

"Och hör du liten näktergal hvad jag beder dig:
"En visa för mig att qväda;
"Dina fjädrar vill jag med guld beslå,
"Din hals med perlor bekläda."

4.

"Dina fjädrar med guld jag icke passar på,
"Och min hals med perlor bekläda,
"Ty i verlden är jag en främmande vildfogel,
"Och ingen man månde mig känna.

5.

"Är du i verlden en främmande vildfogel,
"Och ingen månde dig känna,
"Så tvingar dig väl hunger, så tvingar dig väl snö,
"Som faller på vägen den breda."

6.

"Mig tvingar ej hunger, mig tvingar ej snö,
"Mig tvingar fast mera den eländiga nöd,
"Som gör mig stor ånger och sveda." *)

7.

"Ty i verlden har jag haft en fulltrogen vän,
"En Riddare, riker och väldig;
"Min stjufmoder kastade planen omkull,
"Emedan det var mot hennes vilja."

8.

"Min broder skapte hon i en ulf, så grym,
"Bad honom i skogen att löpa,
"Och mig skapte hon i en näktergal fin,
"Samt bad mig all verlden omflyga."

9.

"Hon önska' till Oen **), min bror ej fick bot,
"Förr än han utrifvit hennes hjerta
"Och druckit hennes blod,
"Som sju år derefter ock skedde."

10.

"Min stjufmoder gångar till rosende lund,
"Till att så ljufveligt spatsera.
"Min broder gaf henne grann akt uppå,
"Ref ut hennes hjerta och drack hennes blod.
"Deraf fick han sin helbrejda."

---

*) I denna vers synes en rad fattas. **) Den onde. "*On'ta* mig, jag det gör!" vanligt uttryck i Dalsl.

11.

"Sjelf skapte hon sig se'n till ulf och björn,
"Och dertill alla slags ormar;
"Hon skapte sig uti en lindorm så grym,
"Hon ville den Riddaren mörda."

12.

"Men han grep henne med sin venstra hand,
"Som ock varit ulfveklor så grymma,
"Han stack henne med sin lilla knif,
"Så blodet derefter mänd' rinna."

13.

Af näktergaln uppstod en jungfru så skön,
Så fager och täck, som en blomma."
— — — — — — — —
— — — — — — — —

14.

"Och nu har jag frälst dig af all din sorg,
"Af all din ånger och qvida,
"Nu skall du säga mig härkomsten din,
"På Fäderne- och Möderne-sidan."

15.

"Egypti lands konung, kärfadren min,
"Hans drottning min moder med äran;
"Så visserlig är du kär systerdottren min,
"Som förr en näktergal varit."

17.

Det blef stor glädje i hela den gård,
Öfver hela det vida riket;
En Riddare har fångat en näktergal fin,
Som i linden sitt bo haft så länge.

18.

"Jag tackar min Gud, som jag tacka bör,
"Att jag min tunga kan röra;
"På femton år jag ej vid menniskor talat."
Så väl sjungde den näktergal sköna.

Vallvisor i Dalarna.

(Forts.).

13.

(Vexelsång mellan två vallkullor. Känd i södra Dalarna).

Den ena: Kulleru, (Björås Anna)!
Ser du nå' tä' lisse ko,
Skälleko nå' dännä?

KONGL. BIBLIOTEKET STOCKHOLM

Den andra: Ja, kom hit du!
Lisseko, skälleko ä' hännä.

Den ena: Ser du nå' tä' lisse ko,
Och lös fä' nå' dännä?

Den andra: Nej, Nej! —

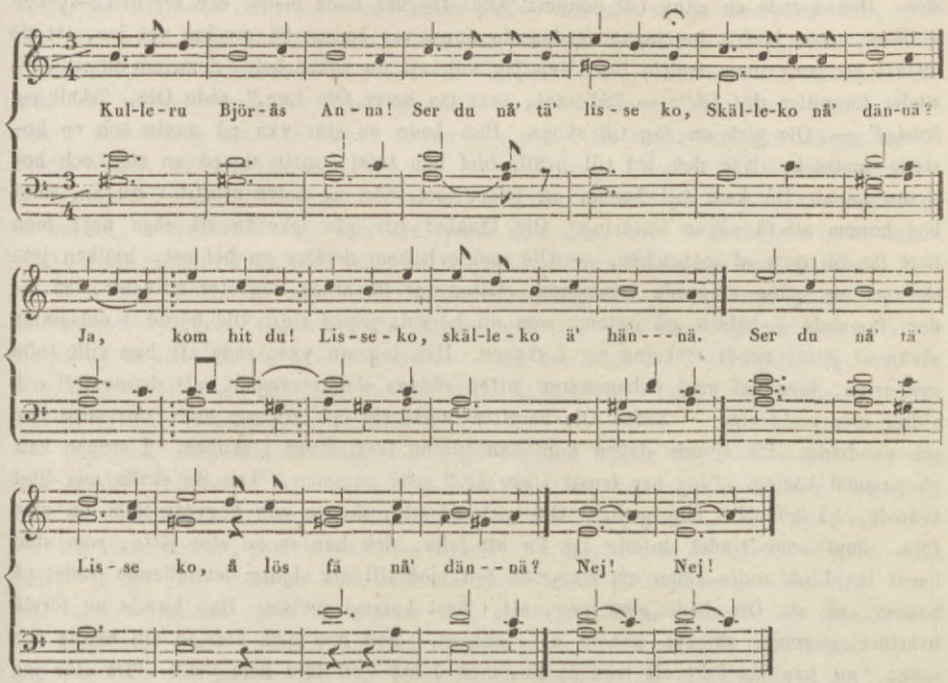

14.*)

Gick jag ut i solegång,
Tog jag gettra mä' mej.
Ho och ho! — gettra mä' mej;
Kom jag ut i stora skoga,
Sprungo gettra från mej.
Locka jag Docka, ho, ho!
Ropa' jag Broka, ho, ho!
För ho, ho, nu komma de!

Slut e. a. g.

*) Melodien i nästa häfte.

Svensk Folksaga.

(Känd i Westmanlands skogsbygd).

Ole Lur.

Det var en gång en man, som hette Ole Lur. Han hade en mycket gammal fader. Denne sade en gång till honom: "Ole! Du har både moder och tre flicke-syskon i lifvet, som blefvo borttagna medan du ännu var barn. Så mycket vet jag, att de sitta i ett berg inom trettio lås. Men jag vill, att du söker befria dem, om du ock derunder förspiller ditt lif." — "Så sant, som jag heter Ole Lur," sade Ole, "skall jag fresta." — Ole gick en dag till skogs. Han hade en stor yxa på axeln och en kostelig matsäck. När det led till qväll, blef han trött, satte sig på en sten och begynte spisa. Då kom till honom en jätte, som sade sig hafva svultit i sju år, samt bad honom att få någon förtäring. Ole tänkte: här går icke an att säga nej; men litet lär bli qvar af matsäcken. — Ole räckte honom derföre en hel ost, hvilken jätten på en gång stoppade i munnen. Osten var likväl en nog stor munsbit, så att den fastnade i halsen på jätten, som nu började jemra sig. Ole hörde i detsamma skrän af jättar rundt omkring sig i skogen. Han tog sin yxa, sade att han ville *bulta ner osten*, men gaf med yxhammaren jätten sådana slag i ryggen, att denne föll och aldrig mer reste sig. — Sedan Ole härefter hvilat sig och ätit sig mätt, fortsatte han sin vandring. På sjunde dagen kom han till en liten stuga i skogen. I stugan satt en gammal käring. "Jag har frusit i sju år," sade gumman, "kan du skaffa mig litet bränsle, så gör du mig godt." Ole gick då ut i skogen och begynte fälla en stor fura. Just som trädet lutade sig för att falla, fick han se en stor jätte, som stod hardt invid på andra sidan om stammen och bjöd till att skjuta det fallande trädet på honom, så att Ole hade göra nog, att i hast komma undan. Han kunde nu förstå hvarföre gumman skickat honom ut i skogen. Men han gick åter in till henne och sade: "nu har jag fällt ett träd åt Er, men J må sjelf föra hem det." "Då står jag lika när," sade gumman. Men hon gaf Ole ett par mycket stora vantar, och sade: *"ta i!"* Ole tog vantarna på sig, gick åter till skogs, och när han nu fattade tag i furan, kunde han med lätthet föra henne hem med sig. Härefter upgjordes i stugan en stor stockeld; gumman trängde nära till elden, skakade sju års köld ur sig, och började omsider somna. Nu, tänkte Ole — äro vantarna mina. Han satte dem åter på sig och menade sig först kunna få käringen på brasan. Men då han fattade i henne, märkte han till sin förundran, att han icke hade serdeles styrka öfver henne. Gumman, som emedlertid af Oles tilltag halfväcktes och i yrseln tänkte att hon fallit för nära elden, samt att Ole ville hjelpa henne dädan, ropade *"ta i,"* och då nu Ole fattade i henne, var hon icke tyngre, än en fjäder. Ole lade henne nu på brasan och skyndade ut. Han glömde icke att medtaga vantarna. Sedan han gått — som han tyckte — vid 10 mil, lade han sig att sofva på marken; men då han vaknade, kunde han icke röra sig af stället. Dertill kände han, der han låg, stickningar under sig liksom af heta sve-järn. — Nu började Ole jemra sig. Då kom till honom en gammal käring och sade: "hvarför låter du så illa?" Ole sade, att han icke kunde komma ur fläcken, och att man stack honom. Gumman genmälte: "jag ser intet mer än ett hårstrå kring din midja; *ta i.*" Nu rörde Ole vid hårstråt med händerna, på hvilka han hade handskarna, och det brast. Ole och käringen blefvo härefter goda

vänner, och Ole omtalade för henne sitt ärende, och bad henne vara sig behjelpelig. Gumman sade: "jag skall säga dig, att jag vet hvarest både din mor och systrar äro; de veta redan af din ankomst, men vänta icke vidare råd af mig. Du skulle fått god underrättelse af mig, om du icke kastat mig i elden." Härefter for gumman sin kos. Ole stod förundrad och eftersinnade hvad han borde göra. Bäst som han stod, kom en stor svart hund löpande. Hunden hade om sin hals ett skinande bälte, och Ole var ej sen att fatta i bältet, ty — tänkte han — om allt annat misslyckas mig, skall jag väl hafva något för besväret. Men som han var i begrepp att lösa det kostbara halsbandet, slet sig hunden lös, hvarvid Oles ena vante, som fastnat i bältet, följde med den flyende hunden. "Det går mig värre och värre," sade Ole. Han gick nu vidare och beslöt, att icke stanna förrän han gått i tre dagar och lika många nätter. Tredje dagen på aftonen kom han till ett stort berg. Nedanför detsamma gick en stor getahop i bet. Flere stora hundar vaktade dem. När dessa fingo se Ole, rusade de på honom, i synnerhet en, som Ole tyckte vara den, med hvilken han förut handskats, helst vanten ännu satt vid dess halsband. Men i detsamma kom en käring med en stor staf i handen, samt dref hundarna på flygten. Ole tackade henne, och de blefvo goda vänner. Ole omtalade anledningen till sin vandring och bad gumman hjelpa sig få reda på sin mor och syskon. "Jag kan säga dig", sade gumman, "att du är ej långt ifrån dem, och hade du icke stulit handskarna af mig, skulle jag väl hjelpt dig till rätta." Gumman for sin kos.

Ole gick nu närmare berget, och ju mörkare himlen blef, desto flere ljus såg han tändas i berget. Det blef nu så klart, att han kunde se in i stora bergsalen, och der sutto en fru och tre vackra flickor. "Der har jag dem," sade Ole, och gick till den stora dörren, som var af bara kristall. I dörren satt en nyckel af guld. Ole sade: *"ta i,"* och uppläste låset med sin högra hand, på hvilken han hade den i behåll varande vanten. Men nu märkte han, att dörren äfven innanför var försedd med ett annat lås med nyckel, och detta kunde han icke komma åt. Då trädde en af flickorna fram till dörren, och Ole berättade för henne hvem han var, samt sitt ärende. Flickan kallade de öfriga till sig och berättade för dem hvad hon hört, men alla beklagade, att de icke kunde inifrån upläsa dörren, och med Ole komma på flygten. — I detsamma vaknade en stor hund, som låg vid dörren. Då suckade alla qvinnorna på en gång: "nu veta vi att fader jätte snart kommer hem, ty hans *trogen* har vaknat. Om du vill behålla ditt lif Ole, så skynda dig bort. Aldrig komma vi hädan." Men Ole märkte, att denna var hunden med halsbandet, och såg äfven nu en skymt af vanten derunder. Han ropade: — "En af eder tage vanten, som sitter vid hundens bälte, och fatte i nyckeln." — Det var den yngsta, som gjorde så. Just som hon fattade i nyckeln, sade Ole: *"ta i"* — och låset for up. — Med stora rikedomar af guld och silfver begåfvo sig i hast alla på väg derifrån.

Öfversigt.

Kongl. Maj:t har i dessa dagar låtit till Riksens församlade Ständer aflemna förslag, angående bildande af ett Svenskt "National-Museum," der åtskilliga nu spridda samlingar — deribland Kongl. Bibliothekets samt Vitterhets- Hist.- och Antiqvitets-Akademiens, äfvensom Myntkabinettet — skulle komma att förvaras.

Det var nu mer aflidne Prof. Sjöborg, som hos oss först väckte tankan på ett "National-Museum" i hufvudstaden. — Den tanken har mycket godt, men äfven litet ondt med sig, i synnerhet hvad beträffar fornsakerna, af hvilka åtminstone någon del borde stanna vid Gymnasierna, men serdeles vid Akademierna. Detta är väl genom Kongl. Förordningar förebyggdt, men den föreslagna inrättningen skulle mähända än kraftigare sådant motverka. — Saken är denna: I hufvudstaden *begapas* fornlemningarna; vid Universitetet skulle de föranleda forskningar. — Det i det hela högst prisvärda förslaget, hvilket hvarje fosterlandsvän måste önska en god utgång, borde åtminstone hafva den påföljd, att Antiqvitets-Akademien hädanefter föresloge till inlösen äfven fornsaker af de slag, den förut innehar — icke för sig, utan för Universiteterna och Gymnasierna.

"Norden i Forntiden" heter ett nyligen utkommet arbete, författadt af Gabriel Guldbrand, förut känd genom en öfversättning af Grundtvigs Nordiska Mythologi m. m. — Boken innefattar hufvudsakligen tvenne öfversättningar efter den store P. E. Müller, nemligen af dennes "undersökning om Snore Sturlesons källor och deras trovärdighet, samt om "authenticiteten" af Snorres Edda och det bevis, som deraf kan hemtas för Asalärans äkthet." Författaren har tillagt, dels "Snorre Sturlesons lefverne" (hvarmed arbeter begynner) — en ganska vacker och enkel skildring af den nordiska häfdens fader, dels fyra andra lika väl framställda skildringar om Asbjörn af Medalhus, Thorgny, Erling Skjalgson och Einar Thambaskelfver. Serdeles göra dessa lefnadsskildringar anspråk på en allmännare upmärksamhet, ja de borde, framför mången "Läre- och Läsebok" sättas ungdomen i hand. Författaren lofvar fortsättning, och den blir mycket välkommen.

Ett annat i dessa dagar utkommet arbete är "Nordiskt Mythologiskt Lexicon jemte ett sammandrag af Finska Mythologien — — af Wilhelmina Stålberg. Den "lilla boken" synes oss vara för sitt upgifna ändamål nog stor.

Vi kunna fägna våra läsare med den underrättelsen, att första delen af den Samling af "Svenska Folksagor," hvarom vi tillförene nämnt, är under tryckning, och mähända utkommer till Jul.

Utgifvaren af denna Tidskrift har tid efter annan haft nöjet, att betjena allmänheten med afskrifter på nu brukligt språk af så kallade Permbref, eller gamla bref och handlingar, skrifna på skinn eller pergament, hvilka blifvit för sådant ändamål till Utgifvaren insände, samt alltid efter en veckas förlopp, tillika med afskrift, återskickade. Utgifv. erbjnder sig, att fortfarande härmed kostnadsfritt tillhandagå. — Handlingarna kunna öfversändas, antingen till någon uträttare (kommissionär) i Stockholm, som vid handlingens öfverlemnande till mig erhåller bevis deröfver, eller ock omedelbart till Utgifvaren af Tidskriften Runa. I båda fallen återfås kostnadsfrit Permhandlingarna, jemte afskrifter, *inom en vecka derefter.*

Utgifvaren.

STOCKHOLM, P. A. NORSTEDT & SÖNER, 1844.